

ב. בפרשת ראה [דברים טו יב – יח] נאמר: "כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה".

ומשמע שהעבד יימכר על ידי אחרים [בית דין], ואין מדובר במוכר עצמו.

ונאמרו גם שם חלק מהדינים שהוזכרו בפרשת משפטים [יציאת העבד כעבור שש שנים, ודין רציעה].

ונאמר שם עוד דין נוסף "וכי תשלחנו מעמך [כעבור שש שנים], לא תשלחנו ריקם, [אלא] הענק תעניק לו".

שהאדון מצווה להעניק מתנה לעבדו כשיוצא לחפשי, ודין זה נקרא בפי חז"ל "הענקה".

ג. בפרשת בהר [ויקרא כה לט – מו] נאמר: "כי ימוך אחיך ונמכר לך [מתוך דחק]". ופרשה זו מדברת במוכר עצמו. ולא הוזכר שם אף דין מכל הדינים שהוזכרו בעבד שמכרוהו בית דין, אלא רק הוזכר שם דין היציאה ביוכל. ולהלן הגמרא דנה בזה.

ולפיכך אמרו חכמים ארבעה חילוקי דינים בין מוכר עצמו ובין מכרוהו בית דין: לגבי מכירה ליותר משש שנים, לגבי רציעה, לגבי הענקה, ולגבי היתרו בשפחה כנענית.

א. המוכר עצמו – אם רצה, הרי הוא מוכר את עצמו לשש שנים.

ואם רצה, מוכר את עצמו ליתר על שש שנים. מפני שלא נאמר בו דין יציאה לאחר שש שנים. (554) (555)

אבל, אם מכרוהו בית דין – אינו נמכר אלא לשש שנים בלבד. כפי שנאמר בתורה בפירוש.

וילמד הענין העליון, מוכר עצמו לישראל, שנאמר למעלה, מהענין התחתון, ממוכר עצמו לגוי, שהוזכר אחריו –

כשם שמוכר עצמו לגוי הרי הוא נקנה בכסף [שנאמר "מכסף מקנתו" וכדלעיל], כך מוכר עצמו לישראל, נקנה אף הוא בכסף.

וכיון שהוזכר בגמרא שנחלקו תנאים אם יש לדרוש גזרה שוה של "שכיר שכיר", מבררת הגמרא עתה מי הם אותם תנאים שנחלקו בדבר.

והוינן בה: ומאן הוא התנא דלא יליף "שכיר שכיר"? מי הוא אותו התנא שאינו דורש את "שכיר שכיר" לגזרה שוה?

ומשנינן: האי תנא הוא – דתניא:

בשלשה מקומות ביאר הכתוב את דין עבד עברי:

א. בפרשת משפטים [שמות כא ב – ו] נאמר: "כי תקנה עבד עברי". ומשמע שתקנה את העבד מיד אחרים [בית דין]. ואין מדובר במוכר עצמו.

ונאמרו שם שלשה דינים:

[א] "שש שנים יעבוד, ובשביעית יצא לחפשי חנם".

[ב] "ואם אמור יאמר העבד אהבתי את אדוני – לא אצא חפשי. ורצע אדוני את אזנו במרצע, ועבדו לעולם".

[ג] "אם אדוניו יתן לו אשה". והיינו שפחה כנענית.

מכאן שהאדון יכול למסור לעבדו העברי שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים.

554. לשון רש"י: "ויתר על שש – אם התנה לימכר לעשר שנים". ודייקו המפרשים מדבריו, שהמוכר עצמו סתם, יוצא בשש שנים, ואם התנה בפירוש, יכול למכור את עצמו אף ליותר משש שנים. [ריטב"א, מהרי"ט. משנה למלך עבדים ב ג, אבל עיין שיטה לא נודע למי].
מקור דברי רש"י: שנינו: "נמכר לשש וליתר על שש". והוקשה לרש"י: מאחר שנאמר שנמכר ליתר על שש, אם כן פשיטא שנמכר לשש, ומדוע התנא הוצרך להשמיענו זאת בפירוש? אלא, בהכרח שהמוכר את עצמו סתם, יוצא כעבור שש שנים. וכך אמר התנא: נמכר בסתם לשש, ואם התנה בפירוש נמכר אף ליתר על שש. [ועיין מקור נוסף לדברי רש"י ברש"ש על משנתו].

555. מלשון הברייתא משמע לכאורה שהעבד נמכר רק לשש ויתר על שש, אך לא פחות משש.

אולם, הריטב"א כתב שכשם שנמכר ליותר משש אם רצה, כך העבד יכול להמכר אף לפחות משש.

והמהרי"ט כתב, שהמוכר את עצמו לפחות משש שנים אינו

והאחרונים חיפשו מקור לדברי הברייתא: מנין למד התנא

א. זה וזה [מוכר עצמו ומכרוהו בית דין], אינו נמכר אלא לשש.

ב. זה וזה אם לא רצה העבד לצאת לחפשי כעבור שש שנים, הרי הוא נרצע.

ג. זה וזה, מעניקים לו לעבד מתנה ביציאתו לחפשי.

ד. זה וזה, רבו של העבד מוסר לו שפחה כנענית. עד כאן דברי הברייתא.

ודנה הגמרא: מאי לאו, האם לא מסתבר לומר ששורש מחלוקתם של תנא קמא ורבי אלעזר – בהא קמיפלגי, בכך נחלקו:

דתנא קמא לא יליף [אינו לומד] "שכיר שכיר" לגזרה שוה. ולכן אין לומדים את דין המוכר עצמו מדין מכרוהו בית דין. ומה שלא נאמר בו, אינו נוהג בו.

ב. המוכר עצמו – אם רצה להמשיך לעבוד את רבו לאחר תום שנות ממכרו, (556) אינו נרצע, מפני שלא נאמר בו דין רציעה אלא רק במי שמכרוהו בית דין. (557)

אבל, אם מכרוהו בית דין – הרי הוא נרצע, אם לא רצה לצאת לחפשי לאחר שש שנים, כפי שנאמר בתורה בפירוש.

ג. מוכר עצמו – בשעה שיצא לחפשי, אין מעניקים לו. הבעלים אינם חייבים להעניק לו, מפני שלא נאמרה בו מצות הענקה.

אבל, אם מכרוהו בית דין – הבעלים מעניקים לו כשיוצא לחפשי. כפי שנאמר בתורה בפירוש.

ד. המוכר עצמו – אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, מפני שלא נאמר בו דין זה. (558)

אבל, אם מכרוהו בית דין – רבו מוסר לו שפחה כנענית.

רבי אלעזר חולק ואומר:

למכור את עצמו שנית לאדון בכסף, או במתנה בקנין שטר. ומה ששינוי "אינו נרצע" היינו שאין רבו רוצע את אזנו על כך שרוצה להמשיך ולעבוד, וכן אין העבדות נמשכת בהכרח עד היובל, אלא ביד העבד לשעבד את עצמו גם לפחות מכך בקנין כסף או שטר, ובלא רציעה. ועיין שו"ת הרשב"א חלק א תשובה קלז.

558. כתב רש"י שהשפחה אסורה עליו, וכן מוכח מדברי התוספות כאן [ד"ה ולא], ולהלן סט א [ד"ה אלא]. אבל, דעת הריטב"א שמוכר עצמו מותר בשפחה כנענית אם רצה בכך. אלא שאין האדון רשאי לכופו.

הריטב"א נוקט שהטעם שעבד עברי אינו יוצא במחילה בדיבור אלא בשטר בלבד, היינו משום שיש בעבד קנין איסור, שהוא מותר בשפחה כנענית, וזה בגדר של "קנין הגוף". ואין מועילה בו מחילה, אבל מצד קנין מעשה ידיו של העבד לא היה צריך שטר שחרור, אלא די במחילה בדיבור כדין מחילת חיוב הלואה.

לפיכך תמה הריטב"א על דברי רש"י: מדוע מוכר עצמו צריך שטר שחרור? והלא לדעת רש"י אפילו אם העבד רוצה בשפחה הוא אסור בה, ומכאן שאינו קנוי "קנין הגוף"!

והמהרי"ט כתב: לדעת רש"י יתכן שאמנם מוכר עצמו אינו צריך שטר ויוצא במחילה בדיבור. וכן כתב הרשב"א להלן טז א לדעת הרמב"ן. עיין שם.

[ועיין בראשונים להלן טז א פירושים נוספים בהסבר הגמרא מדוע אין מועילה מחילה בדיבור בעבד עברי. ושלא כדברי הריטב"א הנ"ל, ולפי זה, גם לדעת רש"י יש לומר שמוכר עצמו צריך שטר שחרור, ומחילה אינה מועילה בו].

נקרא "עבד", אלא "שכיר".

ויש הבדל בין "שכיר" לבין "עבד" הלכה למעשה:

[א] שכיר שרוצה לחזור בו לפני שנשלם זמן עבודתו רשאי, כדין פועל שיכול לחזור בו אפילו בחצי היום [כמבואר בבבא מציעא עז א].

[ב] עבד – רבו מצווה להאכילו בשוה לו, כפי שמבואר בגמרא להלן [כ א ועוד]: "שלא תהא אתה [האדון] אוכל פת נקיה, ויין ישן, והוא [העבד] אוכל פת קיבר ושותה יין חדש, אבל שכיר אינו בכלל זה, אלא צריך לזונו כמנהג המדינה, ואם נהגו להאכיל את השכירים בלחם קטנית די בכך. [ואפילו אם האדון עצמו אוכל פת חיטה]. כמבואר ברא"ש סימן כז. [עיין במהרי"ט שדייק מדברי הרא"ש כשיטתו, ושלא כשיטת הריטב"א].

ולפי זה מה ששינוי "נמכר לשש ויתר על שש" היינו דוקא, אבל אינו נמכר לפחות משש שנים בתורת "עבד", אלא בתורת "שכיר" בלבד.

ועיין עוד במהרי"ט ובמשנה למלך עבדים ב ג.

556. דין רציעה המוזכר בתורה היינו כשהגיע זמן יציאת שש והעבד אינו רוצה לצאת, אבל כאן בעל כרחך אין לומר כן, שהרי לדעת חכמים מוכר עצמו נמכר אף ליתר על שש. ובעל כרחך הכוונה שאינו נרצע בתום שנות ממכרו [על פי חזון איש].

557. [נראה שבידו של העבד להמשיך ולעבוד את רבו אף לאחר תום שנות ממכרו, שהרי לדעת חכמים מוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש, ואם כן גם אם כלו שנות עבודתו בידו

לירוש אחר, כגון הבת או האח [אבל אם יש לו בן, העבד עובד את הבן. כפי שיבואר בגמרא להלן יז ב].

ואידך, ותנא קמא, הדורש מ"ועבדך שש שנים" למעט מוכר עצמו, שיכול למכור עצמו ליותר משש שנים, מנין הוא ילמד שעבד עברי אינו עובד את היורש? שהרי גם הוא מסכים שאין העבד עובד את היורש!

משום ש"ועבדך" אחרינא כתיב, שנאמר "ועבדך" פעם נוספת ["כי משנה שכר שכיר עבדך"],⁽⁵⁶²⁾ ללמד שרק אותך יעבוד העבד ולא את היורש.

ומבאר עתה הגמרא מה ייעשה רבי אליעזר עם "ועבדך" השני:

ואידך, רבי אלעזר, לא ידרוש את הפסוק השני לשום דרשה, כי הפסוק הוא – להרצאת אדון הוא דאתא! כוונת הכתוב היא לרצות את האדון שיתרצה להעניק לעבד את ההענקה.

שכך אמר הכתוב: "לא יקשה בעינך בשלחך אותו חפשי מעמך [שאתה גם מעניק לו], כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים".⁽⁵⁶³⁾

בסיכום: הכל מודים שדורשים "שכיר שכיר" לגזרה שוה, אך לדעת חכמים "ועבדך" ממעט – זה, נמכר רק לשש ולא מוכר עצמו [ורבי אלעזר דרש זאת לדרשה אחרת].

ב. ומאי טעמא דתנא קמא, דאמר: מוכר עצמו אינו נרצע, למרות שנאמר "שכיר שכיר" לגזרה שוה?

משום דמיעט רחמנא לגבי עבד שמכרוהו בית דין [שמות כא]: "ורצע אדוניו את אזנו במרצע".

הכתוב לא היה צריך לומר שהרציעה נעשית באוזן, שהרי אמר הכתוב [דברים טו] "ולקחת את המרצע,

ואילו רבי אלעזר יליף "שכיר שכיר" לגזרה שוה. ולכו, כל מה שנאמר במכרוהו בית דין נוהג אף במוכר עצמו.

ומכאן שלדעת תנא קמא אין דורשים "שכיר שכיר" לגזרה שוה!

אמר רב טביומי משמיה דאביו: אין להוכיח מדברי תנא קמא שאינו דורש "שכיר שכיר" לגזרה שוה, משום שיש לדרות –

לדעת כולי עלמא יליף [נלמד] "שכיר שכיר" לגזרה שוה, להשוותם לדינים אחרים שלא הוזכרו בברייתא. אולם, בענין הדינים שהוזכרו בברייתא, לדעת תנא קמא התורה מיעטה אותם בפירוש מן הגזרה שוה. וכדלהלן:⁽⁵⁵⁹⁾

והכא, בהאי קרא קמיפלגי. כאן נחלקו תנא קמא ורבי אלעזר האיך יש לדרוש את הכתובים דלהלן:⁽⁵⁶⁰⁾

א. מאי טעמא [מהו טעמו] דתנא קמא, דאמר: מוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש, למרות שגם הוא דורש "שכיר שכיר" לגזרה שוה? –

טעמו הוא משום שמיעט רחמנא לגבי מכרוהו בית דין [דברים טו] "ועבדך שש שנים". נאמר "ועבדך", ולא "ועבד", כדי ללמדך, רק זה [שמכרוהו בית דין] עובד שש שנים, ולא מוכר עצמו.⁽⁵⁶¹⁾

ומבאר עתה הגמרא מה ידרוש רבי אלעזר מ"ועבדך":

ואידך, ורבי אלעזר הסובר שאף מוכר עצמו אינו נמכר אלא לשש, דורש את המילה "ועבדך" לדרשה אחרת:

"ועבדך" – רק אותך יעבוד העבד, ולא ליורש! שאם מת האדון ואין לו בנים, אין העבד משועבד

562. נראה שהגמרא הבינה שלפי פשוטו של מקרא הפסוק אומר שעבד עובד שש שנים [– "כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים"]. וזה מיותר, שהרי כבר נאמר שם "ובשביעית יצא". ומובן שהעבד עבד שש שנים. ולכן חכמים פירשו שהפסוק בא לומר "ועבדך" – לך ולא ליורש. ורבי אליעזר מפרש שהכתוב הזה בא להרצאת אדון כמבואר בגמרא להלן. [על פי שיטה לא נודע למי ד"ה ואידך בפירושו הראשון. ועיין שם פירוש נוסף].

563. עיין בהערה הקודמת.

559. רש"י. [וכגון ללמד שמוכר עצמו נקנה בכסף מגזרה שוה "שכיר" "שכיר" כמובא בגמרא לעיל].

560. לשון הגמרא "בהאי קרא" קשה, שהרי נחלקו בכמה מקראות כמבואר בגמרא בסמוך. ובש"ס עז והדר מובא שבדפוס הגירסא "בקראי קמיפלגי".

561. "ועבדך שש שנים" מיותר, מפני שנאמר בסוף המקרא "ובשביעית יצא". [על פי פירוש ראשון בשיטה לא נודע למי ד"ה ואידך. ועיין שם פירוש נוסף].

ונתת באזנו ובדלת". ואם כן, לא היה צריך לומר גם כאן שמקום הרציעה הוא באזן.⁽⁵⁶⁴⁾

ולמה נאמר "ורצע אדוניו את אזנו במרצע"? –

למעט, שדוקא **אזנו שלו** נרצעת, ולא **אזנו של מוכר עצמו**.

ומבאר עתה הגמרא מה דורש רבי אלעזר מפסוק זה:

ואידך, רבי אלעזר, שאמר אף המוכר עצמו נרצע, סובר: **ההיא, לגזרה שוה הוא דאתא**.

המילה "אזנו" המיותרת, נאמרה כדי לדרוש ממנה גזרה שוה,⁽⁵⁶⁵⁾ וכדלהלן:

דתניא: רבי אליעזר [רבי אלעזר, עיין תוס' ואידך] **אומר: מנין לרציעה שהיא נעשית דוקא באזן הימנית?**

נאמר כאן בענין רציעה "אזן", ונאמר להלן [ויקרא יד] **בענין מצורע עני "אזן"**,⁽⁵⁶⁶⁾ [ולקח הכהן מדם האשם ונתן על תנוך און המטהר הימנית].

מה להלן, במצורע, מפורש בתורה שמדובר באזן ימין.

אף כאן, ברציעה, מדובר באזן ימין.

ומבארין מנין ילמד תנא קמא שהרציעה נעשית באזן ימין:

ואידך ותנא קמא, מודה שדורשים את המילה "אזנו" לגזרה שוה, [ללמד שהרציעה נעשית באזן ימין], ובכל זאת הוא דורש מכאן גם "אזנו שלו ולא אזנו של מוכר עצמו",

משום **שאם כן**, אם אכן המילה "אזנו" לא נאמרה למעט את מוכר עצמו, אלא לגזרה שוה בלבד, **לימא קרא "אזן"**, היה ראוי לכתוב לומר "אזן" **מאי "אזנו"**, ולמה נאמר "אזנו"?

אלא בעל כרחך הכתוב בא למעט את און מוכר עצמו.

ומבארין לדעת רבי אלעזר, מדוע נאמר "אזנו" ולא "אזן":

ואידך, ורבי אלעזר, שסובר אף מוכר עצמו נרצע, סובר שההוא – מבעי ליה, שהכתוב צריך לומר "אזנו" [בתוספת האות ו'] כדי ללמד דרשה אחרת:

"אזנו" של העבד נרצעת, ולא אזנה של אמה העבריה נרצעת.⁽⁵⁶⁷⁾

שנאמר בעשיר. וזה מיותר, שהרי אין הבדל בין עני לעשיר בענין השמן.

ולכן כל הפרשה שבמצורע עני נאמרה לדרשה, ו"אזן" שנאמרה שם נאמרה לגזרה שוה ללמד שהרציעה נעשית אף היא באזן ימין. כך פירש רש"י כאן. וביבמות קד א ועוד.

אבל, מהגמרא במסכת מנחות [י א] ופירושו רש"י שם, משמע שאזן ימין שהזכרה בנתינת השמן שבמצורע 'עשיר' מיותרת, מפני שנאמר בענין נתינת השמן "על מקום דם האשם", ודם האשם היה ניתן על און ימין [כמבואר בתורה שם], ולמה נאמר בשמן "אזן המיטהר הימנית"? אלא, "אזן" שהזכרה כאן נאמרה ללמד גזרה שוה. [עיין עוד ברש"י שם].

וכן ציין גליון הש"ס כאן לדברי רש"י במסכת יבמות ע ב [ד"ה ושמינין ליה לרבי אליעזר]. ששם כתב רש"י שלומדים גזרה שוה מ"אזן" שבמצורע עשיר.

567. פרשת רציעה נאמרה בדברים טו. וכך נאמר שם: "כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. ועבדך שש שנים, ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך. וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם. הענק תעניק לו. והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך, ולקחת את המרצע ונתת באזנו ובדלת, והיה לך עבד עולם. וזאף לאמתך תעשה כן".

ממה שנאמר וזאף לאמתך תעשה כן, משמע שאף האמה נרצעת. ואם כן קשה: כיצד הגמרא יכולה לומר שהאמה אינה

564. כן נראה מדברי עצמות יוסף תחילת טו א, [ונראה שעצם הפסוק "והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע" אינו מיותר, למרות שנאמר בדברים [טו יז]: "ונתת באזנו". מפני שדורשים מכאן שאין העבד נרצע אלא על דלת שעומדת במעומד, ולא על דלת עקורה. כדלהלן כב ב].

565. למרות שנאמר פעם אחת [בספר דברים] "אזן" במצורע, אין די בכך ללמוד גזרה שוה מאזן המצורע, מפני שיש מאן דאמר שגזרה שוה המופנה מצד אחד [גזרה שוה בנויה משתי מילים זהות שנאמרו בשני עניינים בתורה. ואם במקום אחד המילה מיותרת הרי זה "מופנה מצד אחד"] אפשר לדחות אותה מכח סברא. וכאן יש לדחות שדוקא במצורע צריך ימין, מפני שהוא טעון בטוהרתו עץ ארו ואזוב ושני תולעת, ולפיכך צריך "אזן" מיותרת אף בנרצע. שגזרה שוה המופנה משני צדדים אין משיבין עליה. תוספות על פי גמ' יבמות קד א.

566. מצורע שנרפא, מביא ביום השמיני לטהרתו קרבנות מצורע [מבוארים בחומש ויקרא פרק יד] ולוג שמן. מלוג השמן היה הכהן מזה שבע פעמים כנגד קדש הקדשים, ונותן על תנוך און המיטהר הימנית ועל בהן ידו ורגלו הימניים [ההנותר מן השמן נתן הכהן על ראש המיטהר].

יש הבדל בין קרבנות מצורע עשיר לקרבנות מצורע עני [כמבואר בתורה שם], אבל בענין השמן אין הבדל ביניהם. בענין מצורע עני התורה חוזרת על כל סדר נתינת השמן

ואידך, ורבי אלעזר שלמד דרשה זאת מהמילה "עבד" – **עבד העבד לא דריש**. אין הוא דורש דבר ממה שנאמר "העבד" ולא נאמר "עבד". מפני שדרך הכתוב לדבר כך.

לסיכום: הכל מודים שדורשים "שכיר שכיר" לגזרה שוה, אך לדעת תנא קמא מוכר עצמו אינו נרצע מפני שנאמר "אזנו" – אזנו שלו, ולא של מוכר עצמו [ונחלקו בדרשת כל הכתובים שהוזכרו בגמרא].⁽⁵⁷⁰⁾

ג. **מאי טעמא דתנא קמא, דאמר מוכר עצמו אין מעניקים לו**, למרות שדורשים "שכיר שכיר" לגזרה שוה?

טעמו: משום שמייעט רחמנא לגבי מכרוהו בית דין [דברים טו]: **"הענק תעניק לו"**.

המילה "לו" מיותרת היא, ובאה למעט: דוקא לו תעניק, ולא למוכר עצמו.

ומבארין מה ידרוש רבי אלעזר מהמילה "לו":

ואידך, ורבי אלעזר הסובר שמעניקים גם למוכר עצמו, סובר שהמילה "לו" נצרכת לדרשה אחרת:

הוא, מבעי ליה, הכתוב ההוא נצרך למעט: דוקא לו [לעבד] עצמו תעניק, ולא תעניק ליורשו.

כלומר, אם העבד יצא לחפשי והאדון לא הספיק להעניק לו עד שמת, אינו מצווה להעניק ליורשי העבד.

ותמהינן: **יורשו אמאי לא**, למה שלא יהיה מצווה להעניק ליורשי העבד? הרי יש להוכיח מהכתוב

ועתה מבארת הגמרא מנין ילמד תנא קמא שאין האמה העבריה נרצעת:⁽⁵⁶⁸⁾

ואידך, ותנא קמא מודה שאין האמה נרצעת, אך דין זה אינו נלמד מהמילה "אזנו" [שהרי "אזנו" באה למעט מוכר עצמו],

אלא **נפקא לה**, דרשה זו נלמדת, מהכתוב [שמות כא] **"ואם אמור יאמר העבד: אהבתי את אדוני – לא אצא חופשי! ורצע אדוניו את אזנו"**.

המילה "העבד" מיותרת,⁽⁵⁶⁹⁾ ובאה ללמד, שדוקא **העבד** [שאמר "לא אצא חפשי"] נרצע, ולא האמה.

ומבארין מה ידרוש רבי אלעזר מהמילה העבד:

ואידך, ורבי אלעזר [שלמד זאת מ"אזנו", ולא אזנה של האמה], **מיבעי ליה** – צריך את המילה "העבד" לדרשה אחרת: **עד שיאמר כשהוא עבד!**

כלומר, דוקא עבד שאמר "אהבתי את אדוני, לא אצא חפשי", בתוך שש השנים שהוא עדיין עבד, הרי הוא נרצע.

אבל אם לא אמר כך אלא לאחר שכלו שש שנות עבודתו, אין הוא נרצע.

ומבארין מנין ידרוש תנא קמא דרשה זאת:

ואידך, ותנא קמא שדרש מהמילה "העבד" למעט את האמה, אף הוא מודה שהעבד שאמר כן לאחר שש שנים אינו נרצע, אך **מ"עבד" "העבד" נפקא**, דין זה נלמד מכך שהכתוב יכל לומר "עבד" ואמר "העבד".

ומבארין את דעת רבי אלעזר:

[למרות שאין אמה עבריה יכולה לומר "אהבתי את אשתי ואת בני", היה עולה בדעתנו לומר שהיא נרצעת מאחר שהיא הוקשה לעבד עברי. ולפיכך הייתי אומר שנאמר בה דין רציעה למרות שאינה יכולה לומר כן. תוס' הרא"ש שם].

569. שהרי מובן מאליו שמדובר בעבד, שהרי בו עוסק הכתוב, ועוד, שנאמר: "אהבתי את אדוני" ואם כן בודאי מדובר כאן בעבד.

570. לדעת חכמים:

[א] "אם אמר יאמר עבד" – עד שיאמר כשהוא עבד. [ב] "עבד העבד" – למעט אמה. [ג] "ורצע אדוניו את "אזן" – ללמד גזרה שוה שהרציעה נעשית באזן ימין. [ד] "אזן – אזנו" – דוקא אזנו של מי שמכרוהו בית דין, ולא של מוכר עצמו.

נרצעת? והלא זה בניגוד לדברי הכתוב!

ויש לומר: הכתוב יואף לאמתך תעשה כן מתיחס למצות הענקה שהזכירה קודם, ולא לדין רציעה, כמבואר בגמרא להלן יז ב. [רש"י].

568. לדעת חכמים דין רציעה לא נאמר אלא במכרוהו בית דין, אבל מוכר עצמו אינו נרצע, ואם כן קשה: אין בית דין מוכרים אשה בגניבתה, [כמבואר במסכת סוטה כג א"ב], וכיצד היה עולה בדעתנו שהיא נרצעת?

ויש לומר: מאחר שנאמר בסוף ענין רציעה "ואף לאמתך תעשה כן", היה עולה בדעתנו שאמה נרצעת אף על פי שלא מכרה בית דין. [רשב"א בתירוץ שני. ועיין בהערה הקודמת. ועיין עוד תירוץ שם ובתוספות סוטה כג ב. ותוס' הרא"ש לעיל יד ב].

תלמוד לומר לפיכך נאמר (במדבר ה) **"לאשר אשם לו"**. היה ראוי לכתוב **"לאשר נושה בו"**, ולמה נאמר **"לאשר אשם לו"**? אלא מפני ש"אשם" היינו קרן. (573)

וכך אמר הכתוב: ונתן – למי שהקין שלו [מגיעה לו]. דהיינו, לראובן. (574)

ומאחר שבשאר חיובי ממון המוטלים על האדם, הלוה חייב לשלם לבעל חובו של המלוה, לפיכך גם בענין הענקה היינו חושבים שהאדון חייב להעניק לבעל חובו של העבד.

הלכך, **אתא "לו" לאפוקי**. המילה "לו" באה להוציא ולשלול זאת, ולומר: **"הענק תעניק לו"** – לו, ולא לבעל חובו. (575)

נמצא, שתנא קמא דורש: **"הענק תעניק לו"** ולא למוכר עצמו. ורבי אלעזר דורש: **"הענק תעניק לו"** ולא לבעל חובו.

ומבאר הגמרא מנין למד תנא קמא שאין מעניקים לבעל חובו:

ואידך, בעלמא נמי לא סבירא לן כרבי נתן.

לדעת תנא קמא אף בשאר דיני ממונות אין הלכה כרבי נתן, אלא לוי משלם לשמעון שהלוהו, ולא לבעל חובו של שמעון [ראובן]. ולפיכך לא הוצרך הכתוב להשמיענו דין זה בענין הענקה. (576) (577)

שמצוה להעניק אף ליורשים, שהרי **שכיר קרייה רחמנא**, התורה קראה לעבד **"שכיר"** [כי משנה שכר שכיר עבדך]. (571) ולפיכך יש להקיש את שכר פעולת העבד לשכר פעולת השכיר:

מה שכיר פעולתו ליורשיו, כשם ששכיר שמת, שכר פעולתו ניתן ליורשיו, **אף האי העבד נמי שכר פעולתו ליורשיו**, והענקה היא בכלל שכר פעולתו! (572)

אלא, רבי אלעזר דורש את המילה "לו" לדרשה אחרת: **"הענק תעניק לו"** – **לו ולא לבעל חובו**. אם העבד חייב ממון לאדם אחר, אין האדון חייב להגבות את הענקו לבעל החוב.

ומדוע היינו חושבים שהאדון יתחייב להגבות את הענקו לבעל חובו?

משום **דסבירא לן בעלמא**, מפני שבענין שאר ממונות שאדם חייב לתת לחברו אנו סוברים **כרבי נתן דלהלן**:

דתניא: אמר רבי נתן: מנין לאדם שנושה בחברו מנה שהוא חייב לו. וחברו עצמו היה נושה אף הוא בחברו, באדם אחר, כגון: ראובן הלוה מנה לשמעון, ושמעון הלוה מנה ללוי –

מנין שמוציאין מזה, מלוי, ונותנים לזה, לראובן, ואף על פי שלוי לא לזה מראובן כי אם משמעון?

לדעת רבי אליעזר:

[א] **"ואם אמר יאמר העבד"** – עד שיאמר כשהוא עבד. [ב] **"עבד ה'עבד"** – אינו דורש. [ג] **"ורצע אדוניו את 'אזן'"** – ללמד גזרה שוה שהרציעה נעשית באזן ימין. [ד] **"אזן אזנו"** – דוקא אזנו של העבד ולא של האמה.

נמצא שלדעת רבי אליעזר אין שום יתור ללמד שמוכר עצמו אינו נרצע, ולפיכך דורשים **"שכיר" שכיר** לגזרה שוה שאף מוכר עצמו נרצע.

571. ופסוק זה נאמר בענין הענקה. [כך מוכח מרש"י לעיל סוף יד ב ד"ה להרצאת].

572. הגר"א מחק את קושית הגמרא כאן **"יורשיו אמאי לא וכו' אבל, מרש"י מוכח שגרס זאת.**

573. בבא קמא קי א.

574. ע"פ רש"י כתובות פב א, יט א.

575. קשה: מאחר שבענין שאר דיני ממונות רבי אליעזר סובר כרבי נתן. אם כן, מדוע הוא ממעט "לו" ולא לבעל חובו? היה

ראוי למעט "לו" ולא למוכר עצמו כפי שמיעטו חכמים! ואז לא היה דין זה סותר את דינו של רבי נתן בכל התורה! ויש לומר: עדיף למעט את בעל חובו ולא את מוכר עצמו, מפני שבמוכר עצמו נאמרה גזרה שוה למכרהו בית דין. ועדיף להעמיד את הגזרה שוה במקומה. רמב"ן, רשב"א. [ועיין ריטב"א].

576. קשה: מדוע הגמרא הוצרכה לומר שחכמים חולקים על דברי רבי נתן? הלא יתכן שהם אכן סוברים שאף בהענקה נאמר דינו של רבי נתן. מפני שהם דורשים "לו ולא למוכר עצמו", ולפיכך אין הם דורשים "לו ולא לבעל חובו כרבי אליעזר! [ועדיף לומר כך, מאחר שלא מצאנו בשום מקום תנא שחולק על רבי נתן! ריטב"א].

ויש לומר: אם חכמים היו מודים לרבי נתן. היה עדיף לדרוש "לו ולא לבעל חובו". ולא לדרוש "לו, ולא למוכר עצמו". שהרי דרשה זו סותרת לגזרה שוה **"שכיר" שכיר**, ומאחר שחכמים מיעטו את מוכר עצמו, מוכח שאינם סוברים כרבי נתן בשום מקום, ולפיכך לא הוצרך הכתוב למעט זאת בהענקה. [רמב"ן, רשב"א. ועיין ריטב"א].

577. יש שלמדו מסוגיתנו שאין הלכה כרבי נתן, שהרי חכמים

מעבודתו של זה שמקבל תמורת עבודתו "שכר שכיר".

ובמה העבד עבד למען אדונו כפול ממי שעובד עבור "שכר השכיר"?

מכאן ששכיר אינו עובד אלא ביום. ואילו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה.

נמצא, שעבד עברי עובד כפול משכיר.

וכי תעלה על דעתך שעבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה? והלא כבר נאמר [דברים טו] בענין עבד עברי: "כי טוב לו עמך", ודרשו חכמים מהמילה "עמך": עמך במאכל, עמך במשתה, שלא תהא אתה [האדון] אוכל פת נקיה, והעבד אוכל פת קיבר. שלא תהא אתה שותה יין ישן [משובח], והוא שותה יין חדש. שלא תהא אתה ישן על גבי מוכים רכים, והוא ישן על גבי התבן. (579)

ומוכח מכאן, שהעבד ישן בלילה כרבו. ואיך יתכן לומר שהעבד עובד אף בלילה?

ואמר על כך רבי יצחק: מכאן, שרבו מוסר לו שפחה כנענית להזדווג עמה בלילה. ולפיכך הרי זה כאילו העבד עבד את רבו גם בלילה.

עד כאן דברי הברייתא.

ומכאן למד תנא קמא שהאדון מוסר לעבד שפחה כנענית בעל כרחו. (580)

ומקשינן: ואידך, ורבי אלעזר, מדוע לדעתו נאמר "לו" ["אם אדוניו יתן לו אשה"] – בעל כרחו? הרי יש ללמוד זאת מהפסוק "כי משנה שכר שכיר עבדך" וכמבואר בברייתא הנ"ל!!

ומתריצין: אי מהתם, הוה אמינא הני מילי מדעתיה, אם היינו באים ללמוד זאת מהפסוק "כי

לטיכום: הכל מודים שדורשים "שכיר" "שכיר" לגזרה שוה. אך לדעת תנא קמא אין מעניקים למוכר עצמו משום שנאמר "לו", ולא למוכר עצמו. ורבי אלעזר סובר שדורשים את המילה "לו" לדרשה אחרת [לו], ולא לבעל חובו].

ד. מאי טעמא דתנא קמא, דאמר מוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, למרות שדורשים "שכיר שכיר" לגזרה שוה?

טעמו הוא: משום שמויעט רחמנא לגבי מכרוהו בית דין [שמות כא] "אם אדוניו יתן לו אשה [שפחה כנענית]".

המילה "לו" מיותרת היא, ובאה למעט: דוקא לו האדון רשאי לתת שפחה כנענית, ולא למוכר עצמו.

ומבארינן מה ידרוש רבי אליעזר מהמילה "לו":

ואידך, ורבי אליעזר דורש "לו", בעל כרחו.

כלומר, האדון רשאי למסור לעבד שפחה כנענית בעל כרחו של העבד, כדי שהיא תוליד לו עבדים ממנו. (578)

ועתה מבארת הגמרא מנין ילמד תנא קמא שהאדון מוסר לעבדו שפחה בעל כרחו:

ואידך, ותנא קמא, מ"כי משנה שכר שכיר", נפקא.

דין זה נלמד מהכתוב [דברים טו]: "כי משנה שכר שכיר עבדך", וכדלהלן:

דתניא: נאמר בענין מצות הענקה לעבד שמכרוהו בית דין כשגומר את עבודתו: "כי משנה שכר שכיר עבדך".

כלומר, העבד שלך, עבד למענך [האדון], כפול

579. לשון תורת כהנים, מובא בגמרא להלן כ א. [אך בתורת כהנים דרשו זאת מהפסוק "כשכיר כתושב יהיה עמך" [בהר פרק כה]. ועיין תוספות ורש"ש].

580. בספר שמות [כא ד] נאמר בפירוש שהאדון רשאי לתת לעבדו שפחה כנענית, אך היה אפשר לומר שאין האדון רשאי לעשות כן אלא בהסכמת העבד, אבל לא בעל כרחו. ומאחר שהכתוב כפל כאן "כי משנה שכר שכיר" ללמד שרבו מוסר לו שפחה, הרי בודאי הכתוב לא בא להשמיענו את עצם זה שהאדון רשאי למסור לעבדו שפחה [שהרי זה נאמר בפירוש

החולקים על רבי אלעזר חולקים אף על רבי נתן, ובודאי שהלכה כחכמים. [עיין תוספות ורש"ש]. אבל תוספות והראשונים דחו ראייה זו.

ולהלכה הרמב"ם [מלוה ולוה ב ו], וטוש"ע [חשן משפט פו א] פסקו כרבי נתן. [והראשונים והאחרונים האריכו בביאור הענין. ועיין ספר בירורי השיטות].

578. דין הולדות כדין אמם: כשם שהיא שפחה כנענית, כך אף הם עבדים כנעניים. ואין להם דין ישראל, מפני שישיראלי הבא על גויה או שפחה כנענית דין הולד כדין אמו, ואין הוא מתייחס לאביו כלל. גמ' להלן סח ב. [ע"ש].

אי בנרצע, והכתוב בא לומר שאף הוא יוצא ביובל, הרי דבר זה כבר אמור במקום אחר [ולהלן יתבאר היכן אמור דבר זה].

הא בהכרח, אין הכתוב מדבר אלא במכרוהו בית דין שתים ושלש שנים לפני היובל. והכתוב בא ללמדנו שהיובל מוציא לפני שגמר לעבוד את שש שנות עבודתו.

ויש להוכיח מדברי רבי אליעזר בן יעקב, שהוא אינו דורש "שכיר שכיר" לגזרה שוה:

שהרי, אי סלקא דעתך יליף, אם יעלה על דעתך שרבי אליעזר בן יעקב לומד "שכיר שכיר" לגזרה שוה, אם כן קשה: למה לי לדרוש מהכתוב "ושב אל משפחתו" שאף מכרוהו בית דין יוצא ביובל?

נילף "שכיר שכיר"! נלמד זאת בגזרה שוה "שכיר" "שכיר" ממוכר עצמו!

ודחינן: אמר רב נחמן בר יצחק: לעולם אף רבי אליעזר בן יעקב יליף [לומד] "שכיר שכיר" לגזרה שוה. ובכל זאת אצטריך, הכתוב הוצרך לרבות בפירוש שאף עבד שמכרוהו בית דין יוצא ביובל:

כי סלקא דעתך אמינא, היה עולה על דעתך לומר, מוכר עצמו רק הוא יוצא ביובל, משום דלא עבד איסורא שלא נמכר בגלל שעבר עבירה.

אבל מכרוהו בית דין, דעבד איסורא, שהוא נמכר בגלל שעבר עבירה [גנב], אימא ניקנסיה, אמור שנקנסנו, ולא יצא ביובל (583) —

קא משמע לן, לפיכך הכתוב אמר "ושב אל משפחתו", להשמיענו שאף עבד שמכרוהו בית דין

משנה שכר שכיר עבדך", הייתי אומר, שאמנם האדון מוסר לעבדו שפחה כנענית לעובדו בלילה, אך, במה דברים אמורים? דוקא מדעתו של העבד.

אבל בעל כרחיה, אימא [אומר] לא! (581)

קא משמע לן, לפיכך הוצרך הכתוב לומר "לו", להשמיענו שהאדון מוסר לו שפחה כנענית אפילו בעל כרחו.

העולה מדברי הגמרא: אביי אמר שאין להוכיח מדברי תנא קמא שאין דורשים "שכיר שכיר" לגזרה שוה, אלא יתכן שאף לדעת תנא קמא דורשים "שכיר" "שכיר". אלא שהכתוב מיעט בפירוש את ארבעת הדינים שהזכרו בברייתא, שאינם נוהגים אלא במכרוהו בית דין ולא במוכר עצמו.

ואם כן חוזרת שאלת הגמרא דלעיל:

אלא, מאן תנא דלא יליף "שכיר שכיר", מי הוא אותו תנא שאינו דורש "שכיר שכיר" לגזרה שוה?

ומשנינן: האי תנא הוא, התנא המובא בברייתא דלהלן הוא:

דתניא: נאמר בפרשת דיני היובל [ויקרא כה מ], לגבי עבד המוכר את עצמו: "עד שנת היובל יעבוד עמך".

ונאמר שם [פסוק מא]: "ושב אל משפחתו [ביובל]".

ואמר על כך רבי אליעזר בן יעקב: במה הכתוב [בפסוק מא] מדבר?

אי במוכר עצמו, (582) הרי כבר אמור [בפסוק מ] שהוא יוצא ביובל ["עד שנת היובל יעבוד"]!

על שש. [ולפי דברי הגמרא כאן, רבי אליעזר בן יעקב לא דרש "שכיר שכיר", ומכאן שדעתו כדעת רבנן שם].

אך דעת רש"י שם שאם נמכר סתם יוצא בשש, ואם התנה להמכר ליותר משש, נמכר כפי תנאו. [ראה לעיל הערה 554]. ולפי זה יש לבאר את דברי רש"י כאן בנמכר סתם.

ובהתנה להמכר יותר על שש ופגע בו יובל בתוך השנים הללו — כתב הרמב"ם [עבדים ב ג] שיוצא ביובל.

[ונראה שאף רש"י מודה לזה, שהרי אם לא נאמר כן קשה: מדוע רבי אליעזר בן יעקב לא העמיד את הפסוק "ושב אל משפחתו" באופן הזה? אלא בעל כרחך שאף זה בכלל מוכר עצמו שנאמר בו בפירוש שיוצא ביובל].

583. קשה: הגמרא דורשת "שכיר שכיר" לגזרה שוה, וגזרה שוה זו מופנה משני צדדים [כמבואר בגמרא ובתוספות ד"ה

בספר שמות], אלא בעל כרחך הכתוב בא ללמדנו שהאדון רשאי לעשות זאת בעל כרחו של העבד. [כן משמע מתוך דברי תוספות ד"ה ואידך בהסבר דעת רבי אליעזר].

והמאירי פירש, מאחר שהכתוב קראו "עבודה", משמע שאף זה נעשה בעל כרחו של העבד, כמו שאר העבודות המוטלות עליו.

581. למרות שנאמר בפירוש בספר שמות [כא ד] שהאדון רשאי לתת שפחה כנענית לעבדו, כאן הכתוב חזר על כך להרצאת האדון. כלומר: לרצות את האדון שיסכים להענקה. [תוספות].

582. וללמד שאם פגע בו יובל בתוך שש שנים היובל מוציא. רש"י.

והנה, לדעת חכמים [לעיל יד ב] מוכר עצמו נמכר אף ליתר

יוצא ביובל.

העולה מדברי הגמרא, שאין להוכיח בבירור מדברי שום תנא מהתנאים שהבאנו שאין דורשים "שכיר שכיר" לגזרה שוה.⁽⁵⁸³⁾ ולהלן הגמרא ממשיכה לחפש מיהו אותו תנא שאינו דורש "שכיר שכיר" לגזרה שוה. ואגב שהבאנו במהלך הסוגיא את דברי רבי אליעזר בן יעקב, הגמרא שבה ודנה בהם:

אמר מר [רבי אליעזר בן יעקב] בברייתא: "ושב אל משפחתו [ביובל]" – במה הכתוב מדבר? אי בנרצע, **הרי דין זה כבר אמור** במקום אחר.

והוינן בה: **מאי היא?** היכן נאמר במקום אחר שהנרצע יוצא ביובל?

ומשנינן: **דתניא** בברייתא:

נאמר בענין היובל [ויקרא כה פסוק י]: "יובל היא תהיה לכם, **ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו** תשובו".

ונשאלת השאלה: **במה הכתוב מדבר?** באיזה איש אמר הכתוב שהוא ישוב אל משפחתו ביובל?

אי במוכר עצמו לעבד, הרי **כבר אמור** [שם פסוק מ]: "עד שנת היובל יעבוד עמך!" ולמה הוצרך הכתוב לומר זאת שנית?

אי במכרוהו בית דין, הרי **כבר אמור** [שם פסוק מא] "ושב אל משפחתו". והעמדנו לעיל פסוק זה במכרוהו בית דין! ולמה הוצרך הכתוב לומר זאת שנית?

הא בהכרח, אין הכתוב מדבר אלא בנרצע שנים **ושלש שנים**⁽⁵⁸⁴⁾ לפני היובל, והכתוב בא ללמדנו שהיובל מוציא.

העולה מדברי הברייתות שהובאו בסוגייתנו, שיש שלשה מקומות שהכתוב מלמד שעבד עברי יוצא ביובל:

א. בענין מוכר עצמו נאמר בפסוק מ "עד שנת היובל יעבוד עמך".

ב. בהמשך הפרשה, בפסוק מא, נאמר: "ושב אל משפחתו". ומאחר שפסוק זה מיותר, דרש רבי אליעזר בן יעקב שמדובר במכרוהו בית דין.

ג. לעיל בפסוק י נאמר: "ואיש אל משפחתו תשובו".

ומאחר שכבר למדנו שהיובל נוהג בין במוכר עצמו ובין במכרוהו בית דין [ופגע בו יובל בתוך שש שנות עבודתו], בעל כרחך הכתוב הזה מדבר בנרצע.

ומקשינן: הרי בשני הפסוקים האחרונים [מא, י], לא נאמר בפירוש אם מדובר בנרצע או במכרוהו בית דין. ולפי מה קבענו שפסוק מא מדבר במכרוהו בית דין, ופסוק י בנרצע?⁽⁵⁸⁵⁾

584. מדוע הוזכרו כאן "שנים או שלש שנים" לפני היובל? [לעיל בענין מכרוהו בית דין הוזכרו שנים ושלוש שנים מפני שעבד שמכרוהו בית דין יוצא בשש. והתנא מדיגש שמדובר שהיובל פגע בו לאחר שנים ושלוש שנים כלומר, בתוך שש שנותיו, אבל כאן מדובר בנרצע שאינו יוצא בשש שנים. ואם כן קשה: מדוע הוזכרו כאן "שנים ושלוש שנים"?] והנה בתורת כהנים [בהר כה י] באמת לא כתוב "שנים ושלוש שנים לפני היובל".

יש ליישב את גירסת הספרים שלפנינו לפי דברי הגמרא דלהלן, שאילו נאמר רק "ושבתם איש אל משפחתו" וגו', הייתי אומר שאף עבד נרצע אינו עובד אלא שש שנים לאחר רציעתו ולא יותר [אך אליבא דאמת הנרצע אינו יוצא בשש מפני שנאמר "ועבדו לעולם"].

[ועיין פירוש רבינו הלל על תורת כהנים, שם באה"ד "אי נמי לא יהא סופו" וכו'].

585. ריטב"א, ואף על פי שאין הבדל להלכה מנין לומדים כל דין. בכל זאת מאחר שמשמע מדברי רבי אליעזר בן יעקב שהקפיד לדרוש את דין הנרצע מ"ושבתם", ואת דין מכרוהו בית דין מ"ושב אל משפחתו". לפיכך הגמרא מקשה מנין ידע

ואידך לג"ש] ואין משיבין עליה! האחרונים תירצו כמה תירוצים:

א. הפירכא המובאת בגמרא היא סברא חזקה והיא סיבה מספקת לומר שלא ילמדו גזרה שוה. [עצמות יוסף ד"ה אלא מאן בסוף הקטע השני]. ודוקא פירכא שהיא מכח דין שמצאנו בדבר אחד ולא בחברו אין פורכים על גזרה שוה, אבל פירכא מסברא פורכים. [עצמות יוסף טו ב ד"ה תוספות מאי קאמר, בסוף הקטע השלישי, ומהרש"א טו ב על תוד"ה אמר קרא בא"ד ותירץ].

ב. הסברא של עבד איסורא היינו שהתורה קנסה אותו שימכר עבור האיסור שעשה [דהיינו גניבתו], ומסתבר שלא יצא ביובל כדי שאפשר יהיה למכרו בשווי כל הגניבה [ואין זה בגדר של פירכא. אלא זו סברא לומר שזה כלול בדין "ונמכר בגניבתו" שנאמר בתורה] מהרי"ט בתירוץ ראשון. וחזון איש. [ועיין מהרי"ט בתירוץ שני].

583. אבל בודאי יש תנא הסובר שדורשים "שכיר" "שכיר" לגזרה שוה. והוא רבי אלעזר [לעיל יד ב] שהשוה את דיני מוכר עצמו לדיני מכרוהו בית דין.

שנות עבודתו], הייתי אומר שדוקא הוא יוצא ביובל משום דלא מטאי זימניה, שלא מלאו שש שנות עבודתו ולא הגיע זמנו לצאת.

אבל נרצע, דמטאי זמניה, שהגיע זמן שחרורו והוא סרב להשתחרר, אימא נקנסיה, הייתי אומר שנקנסו, מפני שעבר איסור בכך שסרב להשתחרר, שנאמר [ויקרא כה]: "עבדי הם", ולא עבדים לעבדים. והוא קנה אדון לעצמו מדעתו בחנם. (588)

ואי אשמעינן, ואילו היה הכתוב משמיענו רק בנרצע, הייתי אומר שדוקא הוא יוצא ביובל, משום דעבד ליה לאדון שש שנים לפני היובל, ואין האדון מפסיד דמים משילוהו.

אבל מכרוהו בית דין, ופגע בו היובל בתוך שש שנים, דלא עבד ליה לאדון את שש שנות עבודתו, אימא, הייתי אומר, שלא יצא ביובל.

צריכא לכן הוצרך הכתוב ללמדנו בפירוש שהיובל נוהג בשניהם. (589)

אמר רבא בר שילא: אמר קרא בפסוק י: "ושבתם איש אל אחוזתו".

איזהו דבר שנוהג באיש ואין נוהג באשה? —

הוי אומר: זו רציעה!

שאמה העבריה אינה נרצעת [כמבואר לעיל בתחילת העמוד]. (586)

והואיל ופסוק זה מדבר בנרצע, בעל כרחך פסוק מא מדבר במכרוהו בית דין.

ועתה הגמרא מבררת מדוע הכתוב הוצרך ללמדנו שהיובל מוציא בין בנרצע ובין במכרוהו בית דין: (587)

ואיצטריך למיכתב, הוצרך הכתוב לומר, שהיובל נוהג במכרוהו בית דין, וגם איצטריך למיכתב שהיובל נוהג בנרצע:

דאי אשמעינן, מפני שאילו היה הכתוב משמיענו רק במכרוהו בית דין, [שפגע בו היובל בתוך שש

588. כך פירש רש"י. ונראה שבא לרמוז שאין ללמוד את הנרצע ממוכר עצמו למרות שגם מוכר עצמו קנה אדון לדעתו. וטעם הדבר: מפני שמוכר עצמו עשה זאת מפני שנדחק לממן, אבל הנרצע מכר עצמו בחינם.

589. הגמרא לא מבארת מדוע הכתוב הוצרך לומר מוכר עצמו ואין לומדים את דינו מדין נרצע ומכרוהו בית דין. [את מכרוהו בית דין אי אפשר ללמוד ממוכר עצמו כמבואר בגמרא לעיל, מפני שמכרוהו בית דין עבד איסורא. ואת הנרצע אי אפשר ללמוד ממוכר עצמו מהטעם המבואר בגמרא בענין מכרוהו בית דין — דעבד ליה שש].

ובפשטות היה נראה לבאר, שאילו נאמר רק הריבויים "ושבתם" "ושב אל משפחתו" היינו מעמידים אחד מהם במוכר עצמו מפני שלא עבד איסורא, אבל מכרוהו בית דין עבד איסורא בכך שגנב. ונרצע עבד איסורא בכך שנרצע וממשיך את עבודתו.

אבל, אין לומר כן. מפני שהגמרא כאן מפרשת מדוע אין ללמוד את נרצע ממכרוהו בית דין וכן מדוע אין ללמוד את מכרוהו בית דין מנרצע, ונשאלת השאלה: מדוע לא מספיק לומר צריכותא אחת, כגון שאי אפשר ללמוד את הנרצע ממכרוהו בית דין, וממילא אילו היה נכתב ריבוי אחד היינו מעמידים אותו רק במכרוהו בית דין?

אלא בעל כרחך כך הוקשה לגמרא: מדוע הפסוק לא מפרש בפירוש שמדובר בנרצע או במכרוהו בית דין, ונלמד את חבירו ממנו?

ולפי זה אף במוכר עצמו קשה: מדוע הגמרא הוצרכה לפרש במוכר עצמו שיוצא ביובל? הלא הכתוב יכל לומר זאת בפירוש בנרצע ובמכרוהו בית דין, ונלמד את מוכר עצמו מהם!

לדרוש את הפסוקים כך. ריטב"א, ע"ש. [ונראה שמשמע מדברי רבי אליעזר בן יעקב שהקפיד בדרשותיו מפני שאמר שלא כלל את שתי דרשותיו יחד ואמר ששני הפסוקים הללו אחד נאמר לנרצע ואחד למכרוהו בית דין. על פי מהרש"א על תוספות ד"ה איזהו].

586. גם דין מכרוהו בית דין לא שייך באשה [סוטה כג א"ב]. ואם כן קשה: מדוע הגמרא מעמידה את "ושבתם איש אל אחוזתו" ברציעה ולא במכרוהו בית דין? והלא גם דין מכרוהו בית דין אינו נוהג אלא באיש בלבד!

ויש לומר: אמנם באשה לא נאמר דין "מכרוהו בית דין", אבל נאמר בה "מכירה". [שנמכרת על ידי אביה]. אבל "רציעה" לא נאמרה בה כלל ולפיכך ראוי להעמיד את הכתוב הזה ברציעה שלא שייכת באשה כלל. תוספות. ותוספות רא"ש. עיין שם. ועיין ריטב"א.

הקשו תוספות ישנים [בתוספות ד"ה איזהו]: מאחר שנאמר "איש" הרי בהכרח מדובר בנרצע. [שדין רציעה אינו נוהג אלא באיש. וכמסקנת הגמרא]. ואם כן קשה: מדוע רבי אליעזר בן יעקב הוצרך לומר "אי במכרוהו בית דין הרי כבר אמור"?

ותירץ מהרש"א: לולי דבריהם של תוספות, יש לומר שמסברא יתכן שהיה ראוי לרבות מהפסוק מכרוהו בית דין למרות שנאמר "איש". ורק מאחר שמכרוהו בית דין כבר אמור, בעל כרחך גם הנרצע התרבה, ועתה שניהם נתרבו, מסתבר יותר להעמיד את הכתוב "ושבתם איש אל אחוזתו" בנרצע, מפני שרציעה אינה נוהגת אלא באיש.